

KASTAVAC DR. FRAN MANDIĆ (1851. – 1924.), UGLEDNI LIJEČNIK I „HRVATSKI KONZUL“ U TRSTU

DR FRAN MANDIĆ (1851 – 1924): A REPUTED PHYSICIAN FROM KASTAV AND “CROATIAN CONSUL” IN TRIESTE

Ivica Vučak*

SUMMARY

Born in Istria, then part of the Austro-Hungarian Empire, Fran Mandić (1851-1924) finished a Croatian grammar school in Rijeka and studied medicine in Graz, Austria and in Prague, Bohemia. After graduation, he settled in Trieste, a major Austrian port, where he spent his entire career. After a period in the State Hospital in Trieste, Mandić ran his own practice and held a position of medical adviser of the Austrian State Railway in Istria. Since his student days, he had championed equal political rights for the Croatian people in Istria. Aware of the importance of education, he donated his time and money for a number of new schools to open throughout Istria. For his merits he received high honours from the Emperor and an honorary Citizenship of Opatija, but the greatest recognition was the respect he earned from his patients and their families.

Keywords: *Medicine, history of medicine, Istria, Croatia, Trieste, Slovenia, Austro-Hungarian Monarchy, Italy*

UVOD

U knjizi *Znameniti i zaslužni Hrvati te pomena vrijedna lica u hrvatskoj povijesti od 925. –1925.* tiskanoj u Zagrebu u prigodi obilježavanja tisućljeća

* Adresa za dopisivanje: Ivica Vučak, Hrvatsko društvo za povijest medicine Hrvatskog liječničkog zbora, Šubićeva 9, 10000 Zagreb. E-pošta: ivica.vucak@gmail.com.

hrvatskoga kraljevstva, objavljeni su životopisi mnogih koji su „doprinijeli svoj kamečak velebnoj zgradi hrvatske slave“. U njoj sam našao književnika dr. Dragutina Čepulića (1893. – 1976.), ali ne i njegova brata liječnika dr. Vladimira Čepulića (1891. – 1964.) koji je bio voditelj Odjela za tuberkulozne bolesnike u zagrebačkoj Zakladnoj bolnici (1920.), utemeljitelj i ravnatelj Škole za sestre (1921.) te šef prvoga Antituberkuloznog dispanzera u Zagrebu (1921.), a bio je i ekspert Međunarodne unije za borbu protiv tuberkuloze te marljivi sudionik u aktivnostima Hrvatskoga liječničkog zbora. Stoga me je zaintrigiralo kada sam uz uglednog borca za prava Hrvata u Istri prof. Matka Mandića (1849. – 1915.), svećenika, dugogodišnjeg urednika *Naše Sloge* i zastupnika u Zemaljskom saboru Istre te u Carevinskom vijeću u Beču, pronašao i članak o njegovu bratu liječniku dr. Franji Mandiću, koji je potpisao Velimir Deželić sin (1888. – 1976.).¹ U raspravama o povijesti političkih borbi Hrvata u Istri nezaobilazno je mjesto “hrvatskog konzula” u Trstu Matka Mandića, dijela trolista Spinčić-Mandić-Laginja, a ovaj je članak pokušaj osvjetljavanja života i rada zaboravljenoga dr. Frana Mandića.

DJETINJSTVO

Rođen je 22. ožujka 1851. u Rukavcu/Mihotićima u Kastavštini u obitelji Mate Mandića (1815. – 1885.) i Marije rođ. Dubrović. Imao je dva brata i dvije sestre, Katarinu i Mariju, koje su ostale kod kuće i udale se za Brnčića i Mavrovića. Prva tri razreda pučke škole završio je u Rukavcu, a poučavao ga je kapelan Josip Janc (1820. – 1891.) rodnom iz Begna u Kranjskoj.² Četvrti je razred pohađao u Kastvu, u jedinoj četverorazrednoj školi u Istri u kojoj ga je od 1859. do 1862. poučavao Fran Ravnik (1832. – 1883.), kapelan u župi sv. Jelene u Kastvu.³

Najstariji brat Ivan (1839. – 1902.) postao je pomorac. Drugi brat Matko započeo je gimnaziju u Pazinu, nastavio u Senju, a završio u Rijeci. Nakon isпита zrelosti 1870., započeo je studij bogoslovije u Gorici slijedeći primjer njihova ujaka Matije Dubrovića (1808. – 1882.), dugogodišnjeg župnika u Trstu.⁴

Fran Mandić slijedio je svoga brata te školske godine 1870./1871. i završio osmi razred u Rijeci. Razrednik mu je bio Tadija Smičiklas (1843. – 1914.) koji će poslije postati profesor i dekan Mudroslovnog fakulteta u Zagrebu, rektor

¹ Laszowski, E. Ed. (1925), Znameniti i zaslužni Hrvati te pomena vrijedna lica u hrvatskoj povijesti od 925-1925., Zagreb, str. 172.

² Josip Janc. *Naša sloga*, br. 53, 31. 12. 1891., 3.

³ *Naša sloga* br. 3, 17. 1. 1884., 1.

⁴ *Naša sloga* br. 4, 16. 2. 1882., 3.

Sveučilišta, član Akademije i Matice hrvatske te predsjednik obiju institucija. Nakon usmenog dijela ispita zrelosti 17. kolovoza 1871., Franjo Mandić ocijenjen je “zrelim”.

STUDIJ MEDICINE

Odabravši liječništvo kao svoje buduće zanimanje, Fran Mandić je ujesen 1871. započeo studij medicine u Grazu. Isto je učinio i njegov suškolarac dvadesetogodišnji Dragutin Forenbacher (1850. – 1895.), rodom iz Fužina, a devetnaestogodišnji je Matko Laginja (1852. – 1930.) ocijenjen, jedini u razredu, “zrelim s odlikom”, počeo studij na Pravoslavnoj akademiji u Zagrebu.⁵ Poslije je i on nastavio studirati na Pravnom fakultetu u Grazu. Uz studentske obveze, zanimali su se i za društvena zbivanja. “Mi mlađi vaši koji smo doprli do visokih škola, a nismo do sad zatajili materinskog mleka niti ga ikada zatajismo, mi koji se ne damo više slepiti, jer su nam oči knjige otvorile, mi od svoje strane upravljamo glas na onu trojicu gospode koja u Beču sede, navlastito na gospodina Polesina, zastupnika pučkih općina zapadne Istre – opominjemo ih da ima u Istri 180.000 Hrvata, s kojima se dosad nije računalo, ali od sada neće svaki račun bez njih proći. Mi kao buduća inteligencija narodna u Istri najsvječanije protestujemo proti svakom glasu koji bi se u Beču podigao za nehrvatsku gimnaziju u Pazinu, na očiti zator naše hrvatske narodnosti i našega moralnoga razvitka”, pisalo je u proglasu *Hrvatskom narodu po Istri i Otocih*, potpisanom u prosincu 1873. i objavljenome u novogodišnjem broju *Naše Sloge* 1874. godine.⁶ To je bio prosvjed mladih intelektualaca, redom pravaša, protiv talijanske gimnazije u Pazinu. Ime medicinara Franje Mandića bilo je odmah iza prvopotpisanog studenta prava Laginje na popisu trideset šest Istrana akademičara. I njegov brat Matko Mandić, tada bogoslov u Gorici, bio je među supotpisnicima. Krajem ožujka 1874. Frane Mandić bio je među utemeljiteljima Društva *Bratovščina hrvatskih ljudi za Istru*⁷. Uz Matka Laginju i studenta filozofije Vjekoslava Spinčića (1848. – 1933.) supotpisnik je *Proglasa hrvatskom narodu i svakomu prijatelju pučkoga napredka* u kojem su objasnili “zašto se hrvatski narod u Istri jedva kao malo diete oda sna budi, a ne žive život naroda dostojan odlučili smo osnovati društvo ‘Bratovščina hrvatskih ljudi u Istri’“. Temeljna je aktivnost Bratovščine bila prikupljanje sredstava za školovanje mladih siromašnih Istrana, a priloge su primali osnivački

⁵ Vučak I. (2009), Počeci hrvatske psihijatrije i dr. Dragutin Forenbacher. *Liječničke novine* br. 77, 15. 3. 2009., 66-70.

⁶ *Naša sloga* br. 1, 1. 1. 1874., 1-2.

⁷ *Primorac* br. 32, 22. 4. 1874., 3.

odbor Bratovščine u Kastvu te uredništvo *Naše Sloge* u Trstu. Medicinar Franjo Mandić u Grazu darovao je dvije forinte i tako bio među prvima u Imeniku članova društva⁸. Nakon tri godine u Grazu Franjo Mandić je od zimskog semestra 1874./1875. nastavio studij medicine na sveučilištu Karla Ferdinanda u Pragu. Vjerojatno je to bilo povezano s odlaskom njegova brata Matka, nakon završetka studija bogoslovije i zaređivanja 1874. u Trstu, u Prag na studij prirodnih znanosti na tamošnjem Filozofskom fakultetu u sporazumu s biskupom Jurjem Dobrilom (1812. – 1882.), mecenom i narodnim preporoditeljem. Iz Praga je potkraj 1876. medicinar Franjo Mandić uplatio jednu forintu prinosa za *Bratovščinu hrvatskih ljudi u Istri*.⁹ Nakon uspješno položenih ispita Franjo Mandić iz Kastva je u četvrtak 21. prosinca 1876. u Pragu „javno promoviran za doktora sveg liječništva“¹⁰.

TRST

Vratio se u Trst i u siječnju 1877. započeo službu kao pomoćnik na trećem internom odjelu u Gradskoj bolnici. Već u listopadu te godine imenovan je sekundarnim liječnikom Gradske bolnice. Od 551 novoprimitljenog bolesnika u bolnicu u Trstu tijekom studenoga 1877., ozrabila su 444, umrlo 87¹¹. Uz 742 bolesnika preostala na liječenju (375 muških i 367 ženskih), bilo ih je još 120 nevoljnih u ludnici (67 muških i 53 žena) te 65 djece u sirotištu (uz 41 dojkinju).

Krajem srpnja 1878. Austro-Ugarska je, prema zaključcima Berlinskog kongresa europskih vevlasti, okupirala Bosnu i Hercegovinu. Fran Mandić morao je prekinuti bolnički staž jer je bio unovačen u vojničku službu. Vijest o “imenovanju vojničkog liječnika u Bosni dr. Frana Mandića (iz Rukavca) za pukovnijskog liječnika prvog reda” prenijela je tršćanska *Naša Sloga* iz hrvatskih novina u rujnu 1878., uz komentar: “A jedva su dvije godine da je svršio nauke! Najsrdačnije Ti Frane svi čestitamo! Sretno nam se proslavljen povratio!”¹² No ta se vijest zapravo odnosila na pukovnijskog liječnika u Trstu dr. Šimu Mandića (1839. – 1920.), rodom iz Boljuna u Istri, koji je 1860. završio gimnaziju u Rijeci, prvi iz Istre preko Učke¹³. Vojnički liječnici dr. Franjo Mandić i dr. Nikola Ivanović, kapetan 46. regimente, podijelili su u ožujku 1879. u Travniku darove djeci za uspjeh postignut u učenju¹⁴.

⁸ Naša sloga br. 13, 1. 7. 1874., 3.

⁹ Naša sloga br. 4, 16. 2. 1877., 4.

¹⁰ Obzor br. 6, 9. 1. 1877., 3.

¹¹ Naša sloga br. 24, 16. 12. 1877., 3.

¹² Naša sloga br. 19, 1. 10. 1878., 4.

¹³ Naša sloga br. 21, 1. 11. 1878., 4.

¹⁴ Obzor br. 2, 11. 3. 1879., 2.

PRIVATNA PRAKSA

Po povratku iz rata dr. Frano Mandić bio je praktični liječnik u Trstu, a potkraj 1981. imenovan je pričuvnim pukovnijskim liječnikom i dodijeljen „vojničkom špitalu u Ljubljani“.¹⁵ Od 1. veljače 1883. njegov je brat Matko, po pozivu hrvatskih prvaka u Istri, preuzeo mjesto urednika *Naše Sloge*. Dr. Mandić je u Trstu predstavljao adresu na koju su se mogli obratiti Hrvati koji su tu živjeli, ali i svi drugi kojima je u Trstu bila potrebna medicinska pomoć. “Obratite se dr. Franu Mandiću, Via Malcanton No 2 ili dr. Andriji Longino (Ospedale civico)”, poručio je u lipnju 1884. urednik *Naše Sloge* g. Stjepanu Sućurcu.¹⁶ Poslije je dr. Mandić preselio svoju ordinaciju iz Ulice Malcanton na Piazza della Borsa br. 13¹⁷. U kolovozu 1894. preselio je s Piazza della Borsa natrag u Ulicu Malcanton br. 8/II¹⁸, da bi 24. kolovoza 1895. ponovno iz Ulice Malcanton preselio na Piazza della Borsa broj 12/II, uza samu kuću u kojoj je stanovao prije dvije godine.¹⁹

“Ako liečnik iz svršenih nauka ne njeguje knjigu, ubrzo će dokazati da je silno u znanosti zaostao. Njegova struka danomice napreduje pa ne ide li uzastopce sa njezinim napretkom, zaostaje na način da od ‘likara’ može spasti na ‘bikara’ i pučki učitelj ne može nikako ustvrditi iza obvezatnih nauka, da je dovoljno naobražen i da mu više ne treba učiti. Znanje što ga je pribavio u školi jest tek početak; naobrazba prisvojena na učiteljištu jest tek temelj, na kojemu mora neprestano dalje graditi te se usavršavati u općem, ali najviše u stručnom znanju...“, razmišljali su dr. Mandić i brat mu Matko.²⁰

O ugledu koji je dr. Fran Mandić uživao barem djelomična slika može se dobiti na temelju zabilješki u onodobnim novinama. Teško oboljelog potpredsjednika Zemaljskog sabora u Poreču dr. Antuna Dukića (1854. – 1894.), odvjetnika i načelnika u Pazinu, njegovala su dvojica domaćih vrsnih liječnika, a u utorak 15. prosinca 1890. posjetio ga je njegov osobni prijatelj i liječnik dr. Fran Mandić iz Trsta koji se nadao da će bolesnik “preboljeti grdnu bolest ne nadođu li kakvi novi zapletaji”²¹. Povoljna prognoza dr. Mandića se ostvarila te je “pogibeljna bolest dr. Dukića krenula na bolje”²². Nadžupnik

¹⁵ Naša sloga br. 24, 16. 12. 1881., 3.

¹⁶ Naša sloga br. 26, 26. 6. 1884., 6. Listnica uredništva.

¹⁷ Naša sloga br. 36, 2. 9. 188., 3. Bolesnike prima 3-4 popodne. Toliko na znanje onima koje bi to moglo zanimati.

¹⁸ Naša sloga br. 35, 30. 8. 1894., 3.

¹⁹ Naša sloga br. 35, 22. 8. 1895., 2. Promjena stana. Ovoliko na znanje onim koji bi trebali njegovu pomoć.

²⁰ Naša sloga br. 24, 15. 6. 1893., 3. Potpomognimo što je naše.

²¹ Naša sloga br. 51, 17. 12. 1890., 3.

²² Naša sloga br. 1, 1. 1. 1891., 3.

u Karkavcu Jakov Ladavac zahvalio je 20. lipnja 1892. dr. Franu Mandiću koji je “vještačkom baš rukom moju bolest uprav usried srca pogodio te tim mene iz najveće pogibelji izbavio”²³. Župnik-dekan u Podgradu Antun Rogač obolio je u svibnju 1893. na plućima, a njegovi su zabrinuti prijatelji „u skrajnoj nevolji“ brzojavno pozvali dr. Frana Mandića, liječnika u Trstu. Odmah se odazvao pozivu, “našao bolesnika zbilja u pogibeljnom stanju“, no uz njegovo liječničko znanje i hvalevrijedno zauzimanje stanje bolesnika se popravilo. “Nakon bolovanja od preko mjesec dana posve je izvan pogibelji. Ustao je i nada se za koji dan opet misiti.”²⁴ „Svi župljani hvale Svevišnjega što im je na životu uzdržao miloga pastira, a mi koji smo župniku u samoj blizini, uz tu hvalu, izričemo i drugu našem, rodoljubu i vriednom liečniku g. Mandiću.“ U prigodi smrti Marije Mandić, supruge rodoljubivoga gospodina Frana Mandića, posjednika u Rošićima (Kuće), bivšeg općinskog zastupnika i župana, koja je pokopana tik pred Božić 1899. u Kastvu, njezin je suprug javno zahvalio na prvome mjestu “veleučenom liečniku dr. Franu Mandiću, dr. Šebesti i dr. Daboviću koji su uložili svu liečničku vještinu ne bi li meni i mojoj djeci pokojnicu sačuvali te našem rođaku g. Matku Mandiću koji ju je do zadnjega počitka dopratio”²⁵. Ivana Podreka umrla je u Trstu 7. prosinca 1900., a njezin suprug i sin posebno su zahvalili “veleučenom gosp. Dr. Franu Mandiću koji je na osobito požrtvovan način nastojao da uzdrži našoj ljubavi premilu pokojnicu”²⁶. U Trstu je 17. rujna 1901. umro biskup tršćansko-koparski Andrija Marija Šterk (1827. – 1901.) koji se u pitanjima zdravlja savjetovao s dr. Franom Mandićem otkako je u kolovozu 1880. imenovan kanonikom prvostolne crkve u Trstu.²⁷ U travnju 1884. bio je Šterk “vezan za postelju dulje od mjesec dana zbog upale podrebrice (pleuritisa), a podigao se tek na dan Uskrsa nakon što mu je to njegov liječnik dr. M. dopustio”²⁸. Dr. Mandić je pratio obdukciju svoga dugogodišnjega pacijenta koju je obavio dr. Šime Pertot (1845. – 1907.) te pomogao pri balzimiranju.²⁹ Šterk je pokopan na tršćanskom groblju sv. Ane između biskupa Dobrile i župnika Dubrovića, ujaka dr. Mandića. Ljekarnik Petar Karabaić, sinovac monsignora Antuna Karabaića (1832. – 1906.), prvog urednika *Naše sloge* koji je preminuo u Trstu

²³ Naša sloga br. 25, 23. 6. 1892., 4.

²⁴ Naša sloga br. 22, 8. 6. 1893., 3.

²⁵ Naša sloga br. 45, 28. 12. 1899., 3-4.

²⁶ Naša sloga br. 85, 11. 12. 1900., 3.

²⁷ Naša sloga br. 74, 20. 9. 1901., 1; br. 16, 16. 8. 1880., 3.

²⁸ Naša sloga br. 16, 17. 4. 1884., 3.

²⁹ Naša sloga br. 76, 27. 9. 1901., 3.

22. siječnja 1906., zahvalio se u ime obitelji dr. Mandiću “koji se tečajem mnogo godina skrbno zauzima za zdravlje”³⁰.

SAVJETNIK KOD DRŽAVNIH ŽELJEZNICA

Dr. Fran Mandić bio je imenovan zdravstvenim savjetnikom Državnih željeznica sa sjedištem u Trstu. Bio je to važan i odgovoran posao, no u onodobnim istarskim prilikama, katkad i opasan. 1893. Državno je odvjetništvo zaplijenilo *Našu Slogu* br. 33 od 17. kolovoza, a prema obavijesti u drugom izdanju razlog zapljene bila je vijest o napadu na dr. Frana Mandića prigodom njegova službenog putovanja u Pazin 9. kolovoza 1893. kao zdravstvenog savjetnika (konzulenta) Državnih željeznica.³¹ O napadu na dr. Mandića oštrije i odlučnije pisale su najvažnije hrvatsko-slovenske i njemačke novine u Trstu.³² Protiv izgrednika koji su “gdili, psovali i izviždali” dr. Frana Mandića održana je kod Općine u Pazinu 29. rujna 1893. glavna kaznena rasprava.³³ Devet napadača osuđeno je na globu od deset forinti (ili u slučaju neutuživosti na 48 sati zatvora). Jedan od problema s kojima su se željeznice u Istri suočavale, i koje je kao svoju zadaću morao rješavati dr. Mandić, bila je malarija. To je bilo vrijeme u kojem je problem malarije na Brijunskom otočju i obali Istre nasuprot njih rješavao dr. Robert Koch (1843. – 1910.), a zatim dr. Otto Lenz (1872. – 1959.) na zahtjev vlasnika otoka Paula Kupelwiesera (1843. – 1919.).³⁴ O naporima na eradikaciji malarije na području Tršćanske željezničke direkcije objavio je dr. Mandić članak u lipanjskom broju časopisa *Zeitschrift für Eisenbahnhigijene* 1906. godine.³⁵ Pohvalio se tehničkim rješenjima koja je smatrao zaslužnima za bolje rezultata postignute u Istri (pruge Kanfanar – Rovinj, Divača – Pula) u usporedbi s onima u Dalmaciji uz prugu Slivno – Perković – Šibenik, odnosno Knin – Split.

³⁰ Naša sloga br. 6, 8. 2. 1906., 4.

³¹ Naša sloga br. 33, 17. 8. 1893., 2.

³² Naša sloga br 34, 24. 8. 1893., 2.

³³ Naša sloga br. 40, 5. 10. 1893., 3.

³⁴ Vučak I. (2010), Otto Lenz i suzbijanje malarije na Brijunima. Liječničke novine br. 93, 15.10.2010, 56-9.

³⁵ Mandić F. (1906), Malariatilgung im Gebiete der k.k. Staatsbahndirektion Triest, *Zeitschrift für Eisenbahnhigijene*, 2 (6), 145-163.

DRUŠTVENI ANGAŽMAN

Dr. Mandić je bio redoviti pretplatnik *Naše Sloge*, a nekoliko je puta njegovu ime bilo u popisu prinosnika priloga za *Našu Slogu*.^{36,37,38} Objavio je i dva članka. “U oktobru prošle godine bio sam u Kastavščini gdje sam doznao da se na Munah Škarlatina i Difteritis uvelike raširili. Mune leže kakva tri sata nad Kastavščinom, a treći dan poslije mojega boravljenja imadoh priliku osvjedočiti se da se bolest jur i u Kastavščini reć bi munjevitom brzinom razgranila. Sasma naravski, uz pomanjkanje strogih zdravstvenih naredbi u selima, pošast se nije mogla ovdje zaustaviti, već se je kako čujem otvorenim vratima razlila u obližnje Volosko, Rijeku i Lovran“, napisao je dr. Mandić početkom 1882. u uvodu višedjelnoga članka o difteriji³⁹. Bio je veoma skrupulozan; “nije tako lahko napisati štogod valjana o medicini za prosti narod; već sam predmet nije prikladan za prosto tumačenje, a kad bi to i izvedivo bilo, kod one konzervativne naravi i praznovjerja koje vlada u svem i svačem u našem narodu – pripovjedaj mu ti jedan put samo što je Difteritis, koliko je pogibeljna i kako se je imade čuvat, a on će ipak uz sav tvoj napor tražit svoje Jelice i Marice da mu uroke razvrgavaju ili moriče da mu gušćer taru i božje molitvice nabrajaju. Gospode svećenika i pučkih učitelja mislim je zadaća, da narod više put o stvari poduče, stare predsude i čarobije iz nje iztrijebe; dok ovo ne bude narod će po svojem: Kako je radio moj djed i moj otac, radim i ja.“ Nakon što je u 1. i 3. broju 1882. objavljen članak dr. Mandića *Difteritis*, objavljen je i kratki tekst o liječenju te bolesti prema metodi dr. Fielda iz Trsta.⁴⁰ Ponovno se javio na stranicama *Naše sloge* početkom 1884. godine. U prva dva broja u siječnju 1884. objavio je tekst o povijesnom razvitku „zdravoslovja“, tj. higijene.⁴¹ Obuhvatio je samo medicinu antičnog razdoblja, najavio i nastavak koji se, međutim, nije realizirao. Nastavio je sudjelovati u općenarodnoj skrbi za školovanje mladih istarskih Hrvata, započeto već u studentskim danima. U prigodi srebrnog pira carskog para Franje Josipa i Elizabete na Jurjevdan 24. travnja 1879., urednik *Naše Sloge* predložio je stvaranje zaklade *Kraljev pir* te prikupljeni novac namijenio *Bratovščini hrvatskih ljudi u Istri*. S jednom forintom prinosu odazvao se dr. Mandić, među prvima u Trstu.⁴² I sljedećih je godina nastavio redovito

³⁶ Naša sloga br. 2, 9. 1. 1890., 4.

³⁷ Naša sloga br. 13, 31. 3. 1898., 3.

³⁸ Naša sloga br. 8, 19. 2. 1903., 8.

³⁹ Mandić F. Difteritis. Naša sloga br. 1, 1. 1. 1882., 1; br. 3, 1. 2. 1882., 1.

⁴⁰ Naša sloga br. 14, 16. 7. 1882., 4.

⁴¹ Mandić F. Poviest i razvitak zdravoslovja /Hygiene/. Naša sloga br. 1, 3. 1. 1884., 1-2; br. 2, 10. 1. 1884., 2.

⁴² Naša sloga br. 7, 1. 4. 1879., 1; br. 11, 1. 6. 1879., 3.

prinositi za *Bratovščinu hrvatskih ljudi u Istri*, a povremeno je i aktivno sudjelovao na glavnim skupštinama *Bratovščine* održanim u Kastvu.^{43,44,45} U ožujku 1885. pristupio je *Bratovščini hrvatskih ljudi u Istri* kao utemeljitelj s prinosom od 25 forinti.⁴⁶ Bio je jedan od četiri nova člana utemeljitelja, od ukupno trideset devet, koliko ih je pristupilo do listopada 1885.⁵² Cjelokupnu utemeljiteljnu svotu uplatio je do glavne skupštine u Kastvu 3. listopada 1887.⁴⁷ Sljedećih je godina prigodom božićnih i novogodišnjih blagdana redovito darivao dvije forinte *Bratovščini* i tako se otkupio od čestitanja prijateljima i rodbini.⁴⁸ U veljači 1882. izabran je u odbor *Slavjanske narodne čitaonice* u Trstu te ponovno 31. prosinca 1882.⁴⁹ Ustanovljena 29. siječnja i otvorena 9. ožujka 1861., Čitaonica je okupljala Slovence, Hrvate, Srbe, Crnogorce, Čehe i Slovake u Trstu. Ples Čitaonice organiziran 4. veljače 1882. posjetio je i ruski konzul u Trstu. Na redovitoj glavnoj skupštini u Trstu 1. siječnja 1885. dr. Mandić izabran je za predsjednika Odbora *Slavjanske čitaonice* u Trstu.⁵⁰ Dužnost predsjednika obnašao je do godišnje skupštine održane 17. siječnja 1886., na kojoj je zaključeno da je Društvo tijekom 1885. "lijepo napredovalo moralno i materijalno"⁵¹. I sljedećih je godina bio aktivan kao odbornik ili zamjenik odbornika.⁵² Pomagao je i rad *Đačkoga pripomoćnog društva* učenika hrvatske gimnazije u Pazinu, utemeljenoga 1899. Početkom ožujka 1900. darovao je 100 kruna u počast uspomene na preminulog sina svoga kolege dr. Egydtasa Welponera (1849. – 1933.), profesora porodiljstva u Trstu.⁵³ U svibnju 1902. sjetio se toga Društva darom od 20 kruna kao uspomenom na svoga pokojnog brata Ivana, a zatim u lipnju 1902. u prigodi smrti Natalije Truden, dobrotvorke siromašne slovenske školske mladeži u Trstu (10 kruna) te prigodom smrti Franice Mačak rođene Noll (10 kruna).⁵⁴ Dar *Đačkome pripomoćnom društvu* u Pazinu stizao je od dr. Frana Mandića za "oprost od čestitanja

⁴³ Naša sloga br. 21, 1. 11. 1880., 3.

⁴⁴ Naša sloga br. 42, 15. 10. 1885., 1-2.

⁴⁵ Naša sloga br. 51, 20. 12. 1888., 1.

⁴⁶ Naša sloga br. 13, 26. 3. 1885., 3.

⁴⁷ Naša sloga br. 42, 20. 10. 1887., 1.

⁴⁸ Naša sloga br. 52, 27. 12. 1888., 3; br. 52, 24. 12. 1889., 3; br. 51, 17. 12. 1890., 3; br. 53, 31. 12. 1891., 3; br. 52, 29. 12. 1892., 2; br. 3, 21. 1. 1897., 3; br. 4, 2. 2. 1899., 3; br. 7, 13. 2. 1908., 3; Riječki novi list br. 9, 11. 1. 1912., 1.

⁴⁹ Naša sloga br. 4, 16. 2. 1882, 3; br. 1, 1. 1. 1883., 4.

⁵⁰ Naša sloga br. 2, 8. 1. 1885., 3.

⁵¹ Naša sloga br. 3, 17. 1. 1886., 2-3.

⁵² Naša sloga br. 18, 5. 5. 1892., 3; br. 20, 15. 5. 1890., 2.

⁵³ Naša sloga br. 10, 8. 3. 1900., 4.

⁵⁴ Naša sloga br. 39, 23. 5. 1902., 4; br. 58, 29. 7. 1902., 4.

božićnih i novogodišnjih blagdana⁵⁵. C. i k. namjesništvo je 24. veljače 1893. odobrilo pravila udruge za razvitak hrvatskog i slovenskog školstva u Istri "na narodno-katoličkom temelju" pa se taj datum smatra danom utemeljenja Družbe sv. Ćirila i Metoda za Istru sa sjedištem u Puli. Prvi predsjednik bio je dr. Dinko Trinajstić (1858. – 1939.), od 1894. do 1901. dr. Dinko Vitezić (1822. – 1904.), a nakon njega prof. Vjekoslav Spinčić. Dr. Mandić je bio među onima koji su i redovitim prinosima Družbi, umjesto čestitanja božićnih i novogodišnjih blagdana, iskazivali svoje domoljublje.⁵⁶ Prigodom jedne Akademije Hrvatskog društva *Strossmayer* u Trstu, dr. Fran Mandić preplatio je ulaznice s 20 kruna.⁵⁷

Dr. Mandić bio je među zastupnicima slavenskih društava u Trstu izabranima u lipnju 1882. u odbor ustrojen radi prikupljanja pomoći za podizanje Narodnog doma u Ljubljani⁵⁸. U prigodi smrti Viktora Dolenca (1841. – 1887.), vlasnika tiskare, predsjednika Delavskoga potpornog društva, potpredsjednika političkog društva *Edinost*, staroste tršćanskog *Sokola* te urednika lista *Edinost*, od posljedica moždanog udara 20. srpnja 1887. u Trstu, ustrojen je Odbor za prikupljanje dobrovoljnih prinosa za izgradnju spomenika.⁵⁹ Do 3. kolovoza 1877. prikupljeno je 588 forinti, a dr. Mandić je preko *Naše Sloge* darovao 10 forinti.⁶⁰ Na Uskrs, 14. travnja 1895., Ljubljana je doživjela katastrofalan potres, a dr. Mandić je u Trstu, s 10 forinti, bio prvi na popisu prinosnika za Ljubljančane unesrećene potresom.⁶¹

(NEUSPJEŠAN) IZLET U POLITIKU

Na izborima za zastupnika istarskih gradova u Državnom saboru u Beču, održanim 2. lipnja 1885., vođe istarskih Hrvata i Slovenaca bili su svjesni da "U današnjim okolnostima teško da ćemo uspjeti sa novim kandidatima u gradovima, ali moramo i tu pokazati da smo pripravnici na borbu da bi i u gradovima mogli prodrijeti kad bi se okolnosti bar unekoliko promijenile"⁶². Stoga su političko društvo *Edinost* i *Naša Sloga* u ime slavenskog stanovništva kao svoga kandidata postavili dr. Frana Mandića, nasuprot

⁵⁵ Naša sloga br. 102, 31. 12. 1901., 4; br. 13, 26. 3. 1903., 7; br. 1, 7. 1. 1904., 2; br. 1, 4. 1. 1906., 3; br. 9, 25. 2. 1909., 2.

⁵⁶ Naša sloga br. 2, 7. 1. 1909., 2; br. 5, 25. 1. 1909., 3; br. 4, 28. 1. 1915., 3; Riječki novi list br. 42, 18. 2. 1912., 1.

⁵⁷ Riječki novi list br. 57, 7. 3. 1912., 1-2.

⁵⁸ Naša sloga br. 13, 1. 7. 1882., 2.

⁵⁹ Naša sloga br. 29, 21. 7. 1887., 2; br. 30, 28. 7. 1887., 3.

⁶⁰ Naša sloga br. 31, 4. 8. 1887., 3.

⁶¹ Naša sloga br. 19, 2. 5. 1895., 2.

⁶² Naša sloga br. 22, 28. 5. 1885., 2.

iskusnom političaru, predstavniku istarskih Talijana, rođenom Lošinjaninu, dr. Francescu Vidulichu (1819. – 1889.)⁶³. Očekivano, dr. Mandić nije prošao jer je “za Vidulichu dignuto što je imalo pravo glasa”, no 450 glasova kojima je dr. Mandić javno zahvalio bio je znak buđenja istarskih Hrvata i opravdanje ocjene *Eppur si muove*.⁶⁴ Za dr. Mandića svoj je glas dalo 180 izbornika u Buzetu, u Pazinu njih 100, a u tim gradovima dr. Vidulich je dobio 86, odnosno 71 glas.⁶⁵ Od 200 izbornika u gradu Kopru, 190 bilo je za Vidulichu, a deset za dr. Mandića.⁶⁶ “Bar trećina izbornika bili su carsko-kraljevski službenici kapitanata, suda, carinarnice, kaznionice, gimnazije i slično. Neki hoće da se na njih nije utjecalo. Da je svakomu bilo slobodno glasovati po svojoj glavi. Dr. Vidulich je bio kandidat društva ‘Società politica istriana’, kandidat društva koje hoće uzdržati i širiti talijanstvo u Istri; Dr. Mandić je bio kandidat ‘Edinosti’ i ‘Naše Sloge’ koje štite Slavene Istre. Iz toga bi se zaključilo da su c. kr. službenici poduprli kandidata prvoimenovanoga društva, talijanizirajućeg. Ako pak se njim namignulo koga da izabiru, ako je istina što veli ‘LIstria’ da su časnici kraljevske mornarice dobili nalog da glasuju za dr. Vidulichu, tad su ne pojedinci, nego oblasti radile za kandidata toga društva.”

PRIZNANJA

Krajem lipnja 1894., na svršetku školske godine, dr. Mandić doputovao je iz Trsta po svoja dva sina, učenike hrvatske gimnazije u Rijeci. ”Tom je prigodom boravio u Kastvu posjetivši u rodnoj kući majku te rođake i prijatelje. Mnogi Istrani, a osobito oni koji nisu posve zdravi propitivali su se o danu njegova dolaska da traže lieka za se ili za svoje. Ovdješnji ljudi poštuju i cienne i svoga općinskoga liečnika i druge koji na Voloskom ili u Rijeci, ali poštuju i cienne osobitim načinom, imadu veliko pouzdanje u lječnika doktora Frana Mandića. Još niti ne odpočine pod rođenim krovom, već vrve ljudi k njemu sa svih strana; jedva se kamo po Kastavščini makne, već mu se prikazuju ljudi koji ga žele popitati za pomoć u njihovih bolesti. On dođe da odahne od svakodnevnoga napora, ali mu to u Kastavščini nije moguće. Mjesto da otpočine, on valja da pretražuje stare i mlade, odrasle i djecu, muške i ženske i da im propisuje liekove. Rađe bi počivao, al opet ne može odbijati ljude koji imaju u njega toliko povjerenje, među kojima je rođen i dielomice odrastao. Često sam čuo izraziti želju da bi lječnik dr. Frane, dok ne dođe jednom

⁶³ Naša sloga br. 19, 7. 5. 1885., 3.

⁶⁴ Naša sloga br. 23, 4. 6. 1885., 2; br. 24, 11. 6. 1885., 1.

⁶⁵ Naša sloga br. 24, 11. 6. 1885., 2; br. 25, 18. 6. 1885., 3.

⁶⁶ Naša sloga br. 26, 25. 6. 1885., 3.

stalno u ove strane, došao bar svako pol godine po koji tjedan. Dao Bog da bi se ta njihova vruća želja izpunila i da bi naskoro došao dan kad bi se u ovih predjelih stalno nastanio!”⁶⁷ Potkraj 1904. podijelilo je Općinsko zastupstvo za Volosko-Opatiju počasno građanstvo “veleučenom dr. Franu Mandiću u priznanje zasluga što ih je stekao za tu općinu”⁶⁸. U srpnju 1908. car i kralj Franjo Josip Prvi dodijelio je dr. Franu Mandiću, liječniku i zdravstvenom savjetniku kod ravnateljstva Državnih željeznica u Trstu, naslov carskog savjetnika uz oprost od pristojbi.⁶⁹

OBITELJ

U braku s Marijom pl. Pichler s kojom se vjenčao 21. lipnja 1879. u Trstu, dr. Franjo Mandić imao je petero djece – Antu, Josipa, Mariju, Milenu i Danicu⁷⁰. Sinove je poslao u hrvatske gimnazije u Rijeci i Zagrebu. Stariji je sin Ante (1881. – 1959.) nakon mature u gornjogradskoj gimnaziji u Zagrebu 1899. studirao pravo u Grazu. Treći državni ispit i politički rigoroz na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Grazu položio je 17. prosinca 1903. i odmah stupio u službu vježbenika na Zemaljskom sudu u Trstu⁷¹. Na čast doktora prava promaknut je 21. srpnja 1906. u Grazu.⁷² U braku s Olgom Nikolajevnom Stepenko, rođenom u Ukrajini, a zaposlenom u konzulatu Rusije u Trstu, imao je sina Olega (1906. – 1979.). U veljači 1911. položio je odvjetnički ispit pred tršćanskom odvjetničkom komorom i u Vili *Teuta* u Opatiji otvorio odvjetničku pisarnicu⁷³.

Mlađi sin Josip (1883. – 1959.) gimnaziju je započeo pohađati u Rijeci, nastavio u Zagrebu pa se vratio ponovno u hrvatsku gimnaziju na Sušaku. Još kao gimnazijalac iskazao se kao darovit skladatelj i pijanist. Prve poduke iz sviranja glasovira dobio je od svoje majke, a u Zagrebu se educirao kod Franje Serafina Vilhara-Kalskoga (1852. – 1928.). U veljači 1899. učenik šestog razreda gimnazije Josip Mandić uglazbio je Hrvatsku misu za mješoviti zbor.⁷⁴ Djelo je tiskano u Leipzigu (čisti prihod od prodaje namijenjen je Družbi sv. Ćirila i Metoda za Istru), pohvalama ga je obasuo Matko Brajša Rašan (1859.

⁶⁷ Naša sloga br. 26, 28. 6. 1894., 3.

⁶⁸ Naša sloga br. 51, 22. 12. 1904., 4.

⁶⁹ Naša sloga br. 31, 30. 7. 1908., 3.

⁷⁰ Naša sloga br. 25, 23. 6. 1904., 3.

⁷¹ Naša sloga br. 57, 24. 12. 1903., 5.

⁷² Naša sloga br. 30, 26. 7. 1906., 3.

⁷³ Naša sloga br. 8, 23. 2. 1911., 2.

⁷⁴ Naša sloga br. 5, 9. 2. 1899., 6.

– 1934.).⁷⁵ Na glazbeno-pjevačkoj zabavi priređenoj u ožujku 1900. u Rijeci u korist “siromašnih, a junačkih Bura koji se onako odvažno bore za slobodu domovine”, izvođače je na glasoviru pratio, a i nešto izvornog odsvirao najmlađi sudionik koncerta, gimnazijalac Josip Mandić.⁷⁶ Nakon mature na Sušaku 1901., započeo je studij medicine u Beču, a istodobno je studirao na Konzervatoriju. Na koncertu Slavenskoga pjevačkog društva u Trstu 11. svibnja 1902. otpjevana je i pjesma *Slaven i pjesma* devetnaestogodišnjak slušatelja medicine Josipa Mandića na tekst dr. Dragana Lukeža (1869. – 1930.).⁷⁷ Na koncertu s plesom *Dalmatinskog skupa* 20. ožujka 1903. u Trstu, uz poznata djela Smetane, Čajkovskog, Hatzea i Lisinskog, izvedeni su i fragmenti opere *Petar Svačić* Josipa Mandića.⁷⁸ Osobitu pozornost kritike privukao je Mandićev *Preludij* na temelju narodnog napjeva *Popuhmul je tihi vjetrić*. Potkraj prosinca 1903. Josip Mandić, tada već student prava, osobno je u ljubljanskoj Narodnom kazalištu uvježbavao pjevače, soliste i orkestar, pripremajući praizvedbu svoga novog djela, opere *Petar Svačić* za koju je libreto napisao dr. Trnoplesar Budisvoj (Karlo Lukež).⁷⁹ Sama prazvedba 12. siječnja 1904. opisana je kao “hrvatsko slavlje u Ljubljani” i nije propušteno upozoriti da je autor dvadesetogodišnji Hrvat Josip Mandić, sin dr. Frana Mandića, liječnika u Trstu, rodom iz Rukavca u općini Kastav.⁸⁰ Nakon studija prava, završenog 1907. u Beču, vratio se u Trst. Uz rad u sudstvu, Josip Mandić bio je predsjednik Narodne radničke organizacije u Trstu te je putovao u Pulu ustanoviti njezinu podružnicu “da se sačuva naše radnike od talijanaških društava gdje ih uče prezirati svoju narodnost te sačuva narod od pogibeljnog socijalizma”⁸¹. Na glavnoj skupštini političkog društva *Edinost* u Trstu 24. studenoga 1907. izabran je za odbornika.⁸²

Milena Mandić, najstarija kći dr. Mandića, nakon “vrlo dobrim” uspjehom položenoga prijamnog ispita, upisana je u rujnu 1897. u prvi razred državne gimnazije u Trstu i tako postala “prva gimnazijalka na našem jugu”⁸³. Početkom studenoga 1902. Marija Mandić iz Zavoda *Notre dame de Sion* u

⁷⁵ Naša sloga br. 10, 16. 3. 1899., 3.

⁷⁶ Naša sloga br. 14, 3. 4. 1900., 3.

⁷⁷ Naša sloga br. 38, 23. 5. 1902., 3.

⁷⁸ Naša sloga br. 9, 26. 2. 1903., 4.

⁷⁹ Naša sloga br. 58, 31. 12. 1903., 5.

⁸⁰ Naša sloga br. 3, 21. 1. 1904., 3.

⁸¹ Naša sloga br. 49, 26. 9. 1907., 2.

⁸² Naša sloga br. 58, 28. 11. 1907., 3.

⁸³ Naša sloga br. 38, 23. 9. 1897., 2.

Trstu, mlađa kći dr. Mandića, položila je s vrlo dobrim uspjehom ispit zrelosti iz francuskog i njemačkog na Ženskoj učiteljskoj školi za ručni rad u Gorici.⁸⁴

KRAJ

Zadnje desetljeće života donijelo je dr. Franu Mandiću mnogo boli. Nakon višegodišnjeg bolovanja brat Matko umro je od leukemije 13. svibnja 1915. u Trstu i privremeno pokopan na tamošnjem groblju sv. Ane. Posljedna želja o prijenosu na groblje sv. Lucije u Kastvu ispunjena je tek 2. srpnja 1922. Doživio je dr. Mandić paljenje i rušenje Slovenskoga narodnog doma u Trstu 13. srpnja 1920. te istoga dana uništenje Hrvatskoga doma u Puli. Slijedilo je rušenje Narodnog doma u Sv. Ivanu pokraj Trsta (8. studenoga 1921.) te u Rojanu, također na periferiji Trsta (9. studenoga 1921.).

Sina Antuna izbijanje Prvoga svjetskog rata zateklo je u Rusiji, a od srpnja 1915. povjeren mu je petrogradski ured Jugoslavenskog odbora utemeljenoga 30. travnja 1915. u Parizu. Nastankom Države SHS te poslije Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca vratio se u zemlju. Bio je odvjetnik u Opatiji. Mlađi sin Josip godine Prvoga svjetskoga rata proveo je u Švicarskoj, a 1919. preselio je u Prag i tamo živio do smrti 5. listopada 1959. U listopadu 1923. kći Milena, udana za dr. Frana Brnčića (1876. – 1963.), rodom iz Brega, nećaka dr. Frane Mandića, promoviranog 25. svibnja 1903. u Grazu na čast doktora prava, preselila je s obitelji iz Trsta u Zagreb u kojem je suprug otvorio odvjetnički ured.^{85,86}

Samo tri mjeseca poslije u Trstu je, nakon duge i mučne bolesti, 2. siječnja 1924. umro dr. Fran Mandić.⁸⁷ Njegovi posmrtni ostaci, prema još za života iskazanoj želji, prevezeni su u nedjelju 6. siječnja 1924. u Kastav.⁸⁸ Pri prolazu kroz Herpelj i Kozinu pozdravila su ga tamošnja pjevačka društva. Pokopan je na kastavskom groblju sv. Lucije između brata Matka i načelnika Jelušića. Okupili su se predstavnici Čitaonice, Sokola, Potpornog društva sv. Mihovila. Oproštajni govor održao je dr. Fran Jelušić, a nad grobom su pjevali članovi pjevačkog društva *Istarska Vila*.

⁸⁴ Naša sloga br. 74, 13. 11. 1902., 9.

⁸⁵ Naša sloga br. 22, 28. 5. 1903., 6.

⁸⁶ Istarska riječ br. 39, 4. 10. 1923., 3.

⁸⁷ Istarska riječ br. 1, 3. 1. 1924., 4.

⁸⁸ Istarska riječ br. 2, 10. 1. 1924., 1.

ZAKLJUČAK

Prošlo je gotovo puno stoljeće od smrti dr. Frana Mandića. Uvelike se promijenilo društveno ustrojstvo prostora u kojem je rođen i proveo život. Dio tih promjena proključao je iz sjemena kakvo su svojim višedesetljetnim upornim i požrtvovnim radom sijali Dobrila, Spinčić, Laginja, Matko Mandić, a dr. Fran Mandić ih je svesrdno podupirao. Velike su promjene nastale i u medicini, pozivu kojim se dr. Mandić zdušno bavio. Mnogo više se zna o ljudskom organizmu, tehnologijske su mogućnosti pretraživanja i ranijeg prepoznavanja poremećaja puno bolje, a i terapija je usavršena. No i današnjim je liječnicima nužno toplo razumijevanje za ljudske boli i patnje jer bez toga ne mogu uspješno obavljati svoje svakodnevne zadaće. Ali ni danas, kao ni u doba dr. Frana Mandića, nije dovoljno biti liječnik u ordinaciji ili bolnici, treba naučiti razumijevati probleme pacijenta u obitelji i široj društvenoj zajednici. Liječnik mora poučavati, kao što su radile naše kolege. Stoga je bilo vrijedno rekonstruirati školovanje, cjelokupan rad i život dr. Frana Mandića za pouku studentu medicine i liječniku u 21. stoljeću.

IZVORI I LITERATURA

1. Istarska riječ br. 1, 3. 1. 1924., 4.
2. Istarska riječ br. 2, 10. 1. 1924., 1.
3. Istarska riječ br. 39, 4. 10. 1923., 3.
4. Josip Janc. Naša sloga, br. 53, 31. 12. 1891., 3.
5. Laszowski, E. Ed. (1925), Znameniti i zaslužni Hrvati te pomena vrijedna lica u hrvatskoj povijesti od 925 – 1925., Zagreb, str. 172.
6. Mandić F. (1906), Malariatilgung im Gebiete der k.k. Staatsbahndirektion Triest, Zeitschrift für Eisenbahnhigiene, 2 (6), 145-163.
7. Mandić F. Difteritis. Naša sloga br. 1, 1. 1. 1882., 1.
8. Mandić F. Difteritis. Naša sloga br. 3, 1. 2. 1882., 1.
9. Mandić F. Poviest i razvitak zdravoslovja /Hygiene/. Naša sloga br. 1, 3. 1. 1884., 1-2.
10. Mandić F. Poviest i razvitak zdravoslovja /Hygiene/. Naša sloga br. 2, 10. 1. 1884., 2.
11. Naša sloga br 34, 24. 8. 1893., 2.
12. Naša sloga br. 1, 1. 1. 1874., 1-2.
13. Naša sloga br. 1, 1. 1. 1883., 4.
14. Naša sloga br. 1, 1. 1. 1891., 3.
15. Naša sloga br. 1, 4. 1. 1906., 3.
16. Naša sloga br. 1, 7. 1. 1904., 2.
17. Naša sloga br. 2, 7. 1. 1909., 2.
18. Naša sloga br. 2, 8. 1. 1885., 3.
19. Naša sloga br. 2, 9. 1. 1890., 4.
20. Naša sloga br. 3, 17. 1. 1884., 1.
21. Naša sloga br. 3, 17. 1. 1886., 2-3.
22. Naša sloga br. 3, 21. 1. 1897., 3.
23. Naša sloga br. 3, 21. 1. 1904., 3.
24. Naša sloga br. 4, 16. 2. 1877., 4.
25. Naša sloga br. 4, 16. 2. 1882., 3.
26. Naša sloga br. 4, 16. 2. 1882., 3.
27. Naša sloga br. 4, 2. 2. 1899., 3.
28. Naša sloga br. 4, 28. 1. 1915., 3.
29. Naša sloga br. 5, 25. 1. 1909., 3.
30. Naša sloga br. 5, 9. 2. 1899., 6.
31. Naša sloga br. 6, 8. 2. 1906., 4.
32. Naša sloga br. 7, 1. 4. 1879., 1.
33. Naša sloga br. 7, 13. 2. 1908., 3.
34. Naša sloga br. 8, 19. 2. 1903., 8.
35. Naša sloga br. 8, 23. 2. 1911., 2.
36. Naša sloga br. 9, 25. 2. 1909., 2.
37. Naša sloga br. 9, 26. 2. 1903., 4.
38. Naša sloga br. 10, 16. 3. 1899., 3.
39. Naša sloga br. 10, 8. 3. 1900., 4.
40. Naša sloga br. 11, 1. 6. 1879, 3.
41. Naša sloga br. 13, 1. 7. 1874., 3.
42. Naša sloga br. 13, 1. 7. 1882., 2.
43. Naša sloga br. 13, 26. 3. 1885., 3.
44. Naša sloga br. 13, 26. 3. 1903., 7.
45. Naša sloga br. 13, 31. 3. 1898., 3.
46. Naša sloga br. 14, 16. 7. 1882., 4.
47. Naša sloga br. 14, 3. 4. 1900., 3.
48. Naša sloga br. 16, 16. 8. 1880., 3.
49. Naša sloga br. 16, 17. 4. 1884., 3.
50. Naša sloga br. 18, 5. 5. 1892., 3.
51. Naša sloga br. 19, 1. 10. 1878., 4.
52. Naša sloga br. 19, 2. 5. 1895., 2.
53. Naša sloga br. 19, 7. 5. 1885., 3.
54. Naša sloga br. 20, 15. 5. 1890., 2.

55. Naša sloga br. 21, 1. 11. 1878., 4.
56. Naša sloga br. 21, 1. 11. 1880., 3.
57. Naša sloga br. 22, 28. 5. 1885., 2.
58. Naša sloga br. 22, 28. 5. 1903., 6.
59. Naša sloga br. 22, 8. 6. 1893., 3.
60. Naša sloga br. 23, 4. 6. 1885., 2.
61. Naša sloga br. 24, 11. 6. 1885., 1.
62. Naša sloga br. 24, 11. 6. 1885., 2.
63. Naša sloga br. 24, 15. 6. 1893., 3.
64. Naša sloga br. 24, 16. 12. 1877., 3.
65. Naša sloga br. 24, 16. 12. 1881., 3.
66. Naša sloga br. 25, 18. 6. 1885., 3.
67. Naša sloga br. 25, 23. 6. 1892., 4.
68. Naša sloga br. 25, 23. 6. 1904., 3.
69. Naša sloga br. 26, 25. 6. 1885., 3.
70. Naša sloga br. 26, 26. 6. 1884., 6.
71. Naša sloga br. 26, 28. 6. 1894., 3.
72. Naša sloga br. 29, 21. 7. 1887., 2.
73. Naša sloga br. 30, 26. 7. 1906., 3.
74. Naša sloga br. 30, 28. 7. 1887., 3.
75. Naša sloga br. 31, 30. 7. 1908., 3.
76. Naša sloga br. 31, 4. 8. 1887., 3.
77. Naša sloga br. 33, 17. 8. 1893., 2.
78. Naša sloga br. 35, 22. 8. 1895., 2.
79. Naša sloga br. 35, 30. 8. 1894., 3.
80. Naša sloga br. 36, 2. 9. 1889., 3.
81. Naša sloga br. 38, 23. 5. 1902., 3.
82. Naša sloga br. 38, 23. 9. 1897., 2.
83. Naša sloga br. 39, 23. 5. 1902., 4.
84. Naša sloga br. 40, 5. 10. 1893., 3.
85. Naša sloga br. 42, 15. 10. 1885., 1-2.
86. Naša sloga br. 42, 20. 10. 1887., 1.
87. Naša sloga br. 45, 28. 12. 1899., 3-4.
88. Naša sloga br. 49, 26. 9. 1907., 2.
89. Naša sloga br. 51, 17. 12. 1890., 3.
90. Naša sloga br. 51, 17. 12. 1890., 3.
91. Naša sloga br. 51, 20. 12. 1888., 1.
92. Naša sloga br. 51, 22. 12. 1904., 4.
93. Naša sloga br. 52, 24. 12. 1889., 3.
94. Naša sloga br. 52, 27. 12. 1888., 3.
95. Naša sloga br. 52, 29. 12. 1892., 2.
96. Naša sloga br. 53, 31. 12. 1891., 3.
97. Naša sloga br. 57, 24. 12. 1903., 5.
98. Naša sloga br. 58, 28. 11. 1907., 3.
99. Naša sloga br. 58, 29. 7. 1902., 4.
100. Naša sloga br. 58, 31. 12. 1903., 5.
101. Naša sloga br. 74, 13. 11. 1902., 9.
102. Naša sloga br. 74, 20. 9. 1901., 1.
103. Naša sloga br. 76, 27. 9. 1901., 3.
104. Naša sloga br. 85, 11. 12. 1900., 3.
105. Naša sloga br. 102, 31. 12. 1901., 4.
106. Obzor br. 2, 11. 3. 1879., 2.
107. Obzor br. 6, 9. 1. 1877., 3.
108. Primorac br. 32, 22. 4. 1874., 3.
109. Riječki novi list br. 9, 11. 1. 1912., 1.
110. Riječki novi list br. 42, 18. 2. 1912., 1.
111. Riječki novi list br. 57, 7. 3. 1912., 1-2
112. Vučak I. (2009), Počeci hrvatske psihijatrije i dr. Dragutin Forenbacher. Liječničke novine br. 77, 15. 3. 2009., 66-70.
113. Vučak I. (2010), Otto Lenz i suzbijanje malarije na Brijunima. Liječničke novine br. 93, 15. 10. 2010., 56-59.

SAŽETAK

Rođen u Istri, tada dijelu prostrane Austro-Ugarske Monarhije, Fran Mandić (1851. – 1924.) završio je hrvatsku gimnaziju u Rijeci, a medicinu u Grazu i Pragu. Nakon promocije čitavu je liječničku karijeru proveo u Trstu, u njegovo doba glavnom gradu Austrijskog primorja. Nakon rada u bolnici, otvorio je vlastitu ordinaciju, a bio je i zdravstveni savjetnik Državnih željeznica. Čitavog je života, još od studentskih dana, sudjelovao u nastojanjima za postizanje jednakopravnosti hrvatskog naroda u Istri. Uvjeren u važnost obrazovanja, ulagao je svoje vrijeme i novac u otvaranje što većeg broja škola u Istri. Za zasluge u radu odlikovao ga je kralj, imenovan je počasnim građaninom Opatije, no najveće priznanje bio mu je ugled koji je uživao među pacijentima i članovima njihovih obitelji.

Ključne riječi: medicina; povijest medicine; Istra; Hrvatska; Trst; Slovenija; Austro-Ugarska Monarhija; Italija